

શબ્દની પાંખે ગાંધી સફર.....

ડૉ.બેલા. આર. શાહ

સિનિયર લેક્ચરર, ડાયટ ઇવડોદરા

Mo. 9825531651 Email - belarshah@gmail.com

સત્ય ઇ અહિંસા ઇ અભયની સાક્ષાતમૂર્તિ, ગુજરાતના પનોતા પુત્ર જેમણે અંગ્રેજોની ગુલામીમાંથી દેશને આઝાદી અપાવી એવા મહાન યુગપુરુષ જેમના વિચારો અને કાર્યો સૌને પ્રેરણાત્મક અને દીવાદાંડી રૂપ છે. જેમનું જીવન જ એક સંદેશ છે. ગુજરાતની આગવી ઓળખ ઊભી કરનાર એવા મહાત્મા મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી જેમની વિદાયને આજે 70 વર્ષના વહાણા વહી ગયા. આઝાદી મળ્યા પછી પૂ.ગાંધીજી માત્ર પાંચ મહિના જ આઝાદીનો આનંદ માણી શક્યા હતા. ગાંધીજી સત્તા માટે નહીં પણ આઝાદી માટે સતત લડતા રહ્યા. એમના કાર્યો અને સંસ્મરણોની સુવાસ આજે પણ ઘણી ઈમારતોમાં જળવાઈ રહી છે. આજે ગાંધી નથી પણ ગાંધીની વિચારધારા ગુજરાતમાં ઘણાં સ્થળોએ અને સંસ્થાઓમાં સચવાઈ રહી છે. એને જોવા જાણવા અને જીવનમાં વાણી લેવા એ આજના સમયની માંગ છે. ગુજરાત એ ગાંધીજીની જન્મભૂમિ-કર્મભૂમિ છે. ગાંધીજી આશરે ૩૮ વર્ષ ગુજરાતમાં રહ્યા હતા. ગાંધીજીનો જન્મ 1869ની સાલમાં પોરબંદરમાં થયો હતો.

ગુર્જર ભૂમિમાં પોરબંદરમાં,
 અવતરિયો મોહન ગાંધી,
 પૂતળીબાઈના લાલ રે ગાંધી,
 પિતા મોહન જેના કબા ગાંધી
 જીવનસાથી જેની કસ્તુરબા માત.
 સત્ય અહિંસાનો, સંદેશો આપી;
 બેડી ગુલામીની બાપુએ કાપી.
 આઝાદ થઈ ગઈ ભારત માત.

આજે સમગ્ર દેશમાં ગાંધીજીની 150 વર્ષની જન્મ જયંતિ ઉજવાઈ રહી છે; ત્યારે પ્રવર્તમાન સમયમાં જ્યાં ગાંધીજીની યાદો સચવાયેલી છે, તેવાં સ્થળોનો શાબ્દિક પ્રવાસ ખેડીને તેમના વિચારો, કાર્યોનું મનોમંથન કરી લઈએ. શાળા અને કૉલેજના વિદ્યાર્થીઓને ઐતિહાસિક સ્થળોના દર્શન કરાવવા માટે પ્રવાસનું

આયોજન કરીને સંસ્કૃતિ અને સંસ્કારોનું સંવર્ધન કરીશું તો આ ગાંધી સ્મારકોની મુલાકાત એ શિક્ષણ અને સંસ્કારરૂપી મહત્વનો ભાગ બની જશે.

કીર્તિ મંદિર: પોરબંદરમાં જે હવેલી છે તેમાં ગાંધીજીનો જન્મ થયો હતો તે આજે કીર્તિમંદિર તરીકે જાણીતી છે. આ હવેલીમાં ગાંધીજીએ બાળપણ વીતાવ્યું હતું. અહીં ગાંધીજી 1876 સુધી રહ્યા હતા.

કસ્તુરબા સ્મારક: પોરબંદરમાં ગાંધીજીના સ્મારકથી આશરે સો ફીટના અંતરે બીજું એક ઐતિહાસિક મકાન આવેલું છે, જે કસ્તુરબા ગાંધી સ્મારક તરીકે જાણીતું છે.

કબા ગાંધીનો ડેલો: મોહનદાસ ગાંધીના પિતા કરમચંદ ગાંધીની રાજકોટના ઈવાન તરીકે નિમણૂક થતાં 1876માં તેઓ પરિવાર સાથે રાજકોટ રહેવા આવ્યા હતા. કબા ગાંધીની સ્મૃતિ સમિતિના સેક્રેટરી ઉષાકાંત માંકડના જણાવ્યા પ્રમાણે ગાંધીજીએ રાજકોટમાં પ્રાથમિક શિક્ષણ મેળવ્યું હતું. રાજકોટમાં 1881માં કબા ગાંધીનો ડેલો બનાવાયો હતો અને એ રાજકોટના ઈવાનનું મકાન હતું. આજે આ સ્થળને ‘ ગાંધી સ્મૃતિ ‘ તરીકે રક્ષિત કરાયું છે.

આલ્ફ્રેડ હાઈસ્કૂલ: આલ્ફ્રેડ હાઈસ્કૂલ બ્રિટિશરાજના સૌરાષ્ટ્રમાં ઈંગ્લિશ ભાષામાં શિક્ષણ આપતી એકમાત્ર શાળા હતી. આ શાળાને હવે ગાંધીજીની સ્મૃતિ ‘મોહનદાસ ગાંધી હાઈસ્કૂલ ‘એવું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

રાષ્ટ્રીય શાળા: શિક્ષણક્ષેત્રે રચનાત્મક કામગીરીના ભાગરૂપે રાજકોટમાં ગાંધીજીની પ્રેરણાથી રાષ્ટ્રીય શાળાનો પાયો નંખાયો. 1921માં રાજકોટના રાજવી લાખાજીરાજે ગાંધીજીની શિક્ષણ ક્ષેત્રની આ પહેલમાં જમીન ફાળવી આપી અને એ રીતે 1924થી રાષ્ટ્રીય શાળામાં વિવિધ શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિનો પ્રારંભ થયો. આ શાળામાં ગાંધીજીએ ઉપવાસ આંદોલન કર્યું હતું અને એ દરમિયાન તે શાળામાં જ રહ્યા હતા.

સાબરમતી આશ્રમ: આ આશ્રમની સ્થાપના 1917માં કરવામાં આવી હતી. ગાંધીજી અહીં 1930 સુધી રહ્યા હતા. તેમણે સ્વરાજની પ્રતિજ્ઞા પણ આ આશ્રમમાંથી જ લીધી હતી. એ સમયે સાબરમતી આશ્રમની પ્રવૃત્તિ દેશમાં મુખ્ય હતી. આ ગાંધીજીના નિવાસસ્થાનને કાકાસાહેબે ‘હૃદયકુંજ ‘ નામ આપ્યું હતું. દેશ ૩ વિદેશના પર્યટકો અહીં મુલાકાતે આવે છે. અહીંયાં તસ્વીરોમાં, પ્રદર્શનમાં કે પુસ્તકોમાં ગાંધીજીને ખોજે છે.

કોચરબ આશ્રમ: મોહનદાસ ગાંધીએ ભારતમાં આવીને સાદગીપૂર્ણ જીવન જીવવાની ખેવના સાથે ‘ હું ગુજરાતી છું એટલે ગુજરાતી ભાષા મારફતે દેશની

વધારેમાં વધારે સેવા કરી શકીશ' એમ કહીને તેમણે 25 મે, 1915 ના રોજ કોચરબમાં સત્યાગ્રહ આશ્રમની સ્થાપના કરી હતી.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ: રાષ્ટ્રીય શિક્ષણની પ્રવૃત્તિના ભાગરૂપે અમદાવાદમાં 15 નવેમ્બર, 1920ના રોજ ગુજરાત વિદ્યાપીઠની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. ગાંધીજીએ આ પ્રસંગે કહ્યું હતું કે "જો વણિક પુત્ર કરી શકતો હોય તો મેં એક ઋષિનું કાર્ય કર્યું છે."

સર્કિટ હાઉસ: અમદાવાદના સર્કિટ હાઉસમાં જસ્ટિસ આર.એસ બ્રુમફિલ્ડની કોર્ટમાં ગાંધી વિરુદ્ધ કેસ ચાલ્યો હતો. જેમાં ગાંધીજીને 18 માર્ચ 1922ના રોજ ૯ વર્ષની સાદી કેદની સજા કરવામાં આવી હતી.

નવજીવન પ્રકાશન મંદિર: નવજીવન પ્રકાશન મંદિર એટલે ગાંધીજીના પત્રકારત્વ અને પુસ્તકનું સરનામું નવજીવન ટ્રસ્ટની સ્થાપના 1929માં થઈ હતી. ભારતમાં આવ્યા પછી ગાંધીજીનું પત્રકારત્વ અહીં પાંગર્યું હતું.

દાંડી: આઝાદીની ચળવળના સંદર્ભમાં 'સૈફી વિલા' નવસારીથી 20 કિલોમીટરના અંતરે આવેલા દાંડી ગામનું ઐતિહાસિક મૂલ્ય છે. ગાંધીજી દાંડી આવ્યા ત્યારે એક મુસ્લિમ સજ્જન વાસીસાહેબે 'સૈફી વિલા' નામના બંગલામાં તેમની રહેવાની વ્યવસ્થા કરી હતી. આ બંગલો આજે આ ઐતિહાસિક ઘટનાની સાક્ષીરૂપે ઊભો છે. ગાંધી વિચારધારાને જીવનમાં વણી લઈને જુગતરામ દવે, મણીબહેન પટેલ, મહાદેવભાઈ દેસાઈ, કાકાસાહેબ કાલેલકર, શ્રી વિનોબાજી, બબલભાઈ, કુસુમબહેન પટેલ વગેરે જેવા મહાનુભવોએ ગાંધીજીના વિચારોનું ભાવિ પેઢીમાં બીજારોપણ થાય એ માટે બુનિયાદી શિક્ષણ આપતી સંસ્થાઓની સ્થાપના કરી હતી. દાંડી કૂચ દરમિયાન પૂ.બાપુએ ઘણી જગ્યાએ રોકાણ કર્યું હતું. એ જગ્યાઓની તેમજ જે સંસ્થાઓ આજે પણ કાર્યરત છે. જેવી કે મહાદેવભાઈ દેસાઈ ગ્રામસેવા મહાવિદ્યાલય, કસ્તુરબા ગાંધી સ્ત્રી અધ્યાપન મંદિર, કોબા ગાંધીનગર, શ્રી માણેકબા સ્ત્રી અધ્યાપન મંદિર, અડાલજ, વિઠ્ઠલ કન્યા વિદ્યાલય, હિન્દુ અનાથાશ્રમ નડીઆદ, બોચાસણ, લોકભારતી સણોસરા, ઘરશાળા, વનિતા આશ્રમ જેવી સંસ્થોઓની મુલાકાત લઈને સ્વાવલંબન સફાઈ, સાદગી, સર્વધર્મ સમાન, સમૂહજીવન જેવા ગાંધીજીના વિચારોને આત્મસાત કરીએ.